

2023: Special Issue "Problems and Prospects for the Development of Accounting, Economic Analysis and Audit Based on International Standards in the Conditions of Economy Digitalization"

MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARINING KONSEPTUAL ASOSLARI

Raimova Muborak Djurayevna

Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari Konseptual asoslarining asosiy tushunchalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, konseptual asoslar, moliyaviy hisobot, IASB.

Kirish. MHXSni tatbiq etish bo'yicha Yevropa davlatlarining tajribasini o'rganish va ushbu jarayondagi muammolar va istiqbollarni adolatli baholash O'zbekistondagi kompaniyalarning MHXSga muvofiq buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobot tuzish jarayoniga o'tish davrida katta imkoniyat hisoblanadi.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS)ning tatbiq etilishi hisobning yagona usullarini qo'llash orqali kompaniyalarni ichki boshqaruv tizimini takomillashtirish, manfaatdor tomonlarga korxonaning moliyaviy holati to'g'risida ma'lumot berish va kompaniyaning raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

Kompaniyalarning xalqaro bozorlarga chiqishi, shuningdek, salohiyatli investorlarni jalb qilishda MHXSga muvofiq moliyaviy hisobot tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi va u hayotiy zaruratga aylanib bormoqda.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishdan maqsad - xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta'minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, deb belgilangan. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tayyorlashda tashkilotlar buxgalterlariga MHXS standartlarining mazmuni va tub mohiyatini tushunish hisobotlarni to'g'ri shakllantirish uchun xizmat qiladigan asosiy omillardan biridir.

Metodologiya. Moliyaviy hisobotlar xalqaro standartlari (MHXS) - bu tashqi foydalanuvchilarga iqtisodiy qarorlarni qabul qilish uchun muhim bo'lgan, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash qoidalarini belgilaydigan standart va sharhlar majmuasidir.

Moliyaviy hisobot uchun kontseptual asos (ingliz tilida "Conceptual Framework for financial reporting" yoki oddiygina "IFRS Framework") barcha moliyaviy hisobot xalqaro standartlari uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Moliyaviy hisobot uchun kontseptual asoslarida moliyaviy hisobotni tayyorlash va

taqdim etishning asosiy tamoyillari MHXSga muvofiq tavsiflanadi. Ushbu hujjat boshqa har qanday MHXSni o'rganishni boshlashdan oldin o'rganilishi kerak.[7]

So'nggi yillarda MHXSning kontseptual asoslari ma'lum o'zgarishlarga duch keldi. Ular ilgari "Moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish asoslari" deb nomlangan. Ushbu hujjatning so'nggi yangilanishi IASB (International Accounting Standards Board - MHXS Kengashi) tomonidan 2018-yil mart oyi oxirida e'lon qilindi.

Tahlil. MHXSning kontseptual asoslari juda muhimdir, chunki u moliyaviy hisobotlarni tayyorlash bo'yicha ko'rsatmalar beradi.

MHXS bo'yicha moliyaviy hisobotning Kontseptual asosi mazmuni 4 ta yo'nalishni o'z ichiga oladi:

Moliyaviy hisobotning maqsadlari.

- Foydali moliyaviy hisobotning sifat xususiyatlari.
- Belgilangan mezonlar bo'yicha ma'lumotlarning joriy va potentsial investorlar, kreditorlar va boshqa kreditorlar uchun foydaliligi baholanadi. Iqtisodiy resurslar, operatsiyalar va tashkilotga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi standart ma'lumotlarga qo'shimcha ravishda, hisobotlar rivojlanish strategiyalari, investitsion taxminlar va boshqa bashoratli tahlillarni o'z ichiga olishi mumkin.

- Moliyaviy hisobotni tashkil etuvchi elementlarni tan olish va o'lchash tamoyillari.
- Kapital tushunchasi va uning qiymatini saqlash (moliyaviy holat, aktivlar, majburiyatlar, o'z kapitali va boshqalar).

MHXSning kontseptual asoslarining mazmuni:

- IASB 2018-yil 29-martda qayta ko'rib chiqilgan Moliyaviy hisobot asoslarini e'lon qildi.
- Kontseptual asos moliyaviy hisobotlarni tayyorlash, MHXSni o'rnatish, izchil hisob siyosatini ishlab chiqish bo'yicha ko'rsatmalar va standartlarni tushunishda va izohlashda yordam beradigan to'liq tushunchalar to'plamini taqdim etadi.

- Kontseptsiya doirasidagi o'zgarishlar ma'lum bir operatsiya yoki hodisaga hech qanday standart tatbiq etilmagan holatlarda MHXSning qo'llanilishiga ta'sir qilishi mumkin.

- Yangi tahrirdagi Kontseptual asos (2018) IASB (International Accounting Standards Board - MHXS Kengashi) va IFRIC (International Financial Reporting Interpretations Committee - (MHXS sharhi bo'yicha Qo'mita) uchun darhol kuchga kiradi. Hisob siyosatini Kontseptual asoslar asosida tuzadiganlar uchun ular 2020-yil 1-yanvardan yoki undan keyin boshlanadigan yillik davrlar uchun amal qiladi.

Yangi tahrirdagi versiyada 1989-yilda chiqarilgan va qisman 2010-yilda qayta ko'rib chiqilgan avvalgi hujjatdagi keng qamrovli o'zgarishlar mavjud. Oldingi MHXS (2010-yil) uchun kontseptual asos noaniqliklar mavjudligi, ba'zi muhim tushunchalarni chiqarib tashlanganligi va IASBning hozirgi tafakkuri nuqtai nazaridan eskirgani uchun tanqid qilingan. IASB tomonidan 2011-yilda muhokama qilingandan so'g, 2012-yil sentabr oyida IASB ish rejasiga Kontseptsiya asoslari loyihasi qo'shildi. Shundan keyin IASB 2013-yil iyul oyida muhokama loyihasini va 2015-yil iyunida dastlabki loyihasini e'lon qildi.[8]

2018 yil 29 martda Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari bo'yicha Kengash qayta ko'rib chiqilgan Moliyaviy hisobotning kontseptual asoslari (Kontseptual asoslar) - bo'yicha moliyaviy hisobot konsepsiyalarining keng qamrovli to'plamini chiqardi.

Qayta ko'rib chiqilgan Kontseptual asoslarda bir qator asosiy ijobiy o'zgarishlar taqdim etilgan:

➤ baholash konsepsiyalari, shu jumladan baholash asoslarini tanlashda hisobga olish lozim bo'lgan omillar;

➤ axborotni taqdim etish va ochib berish konsepsiyalari, shu jumladan daromadlar va xarajatlarni boshqa jami daromadda qachon tasniflash;

➤ moliyaviy hisobotlardagi aktivlar va majburiyatlarni tan olmay qo'yishga doir qo'llanma;

➤ aktiv va majburiyat ta'riflari;

➤ aktivlar va majburiyatlarni moliyaviy hisobotlarga kiritish mezonlari;

➤ tushuntirishlar:

• konservatizm (ingliz tilida "prudence");

• mas'ul boshqaruv (ingliz tilida "stewardship");

• noaniq baholash (ingliz tilida "measurement uncertainty")

• mazmunning shakldan ustunligi (ingliz tilida "substance over form")

Kengash Konseptual asoslarni qayta ko'rib chiqishda Konseptual asoslar foydalanuvchilar uchun naf keltirishini ko'zlab, yuqori darajadagi konsepsiyalarni taqdim etish bilan yetarli dalillarni taqdim etish o'rtasida muvozanatga erishishga urindi. Kengash Konseptual asoslarni MHXSni ishlab chiqishda ko'mak beruvchi amaliy dastak deb biladi. Konseptual asoslarni qayta ko'rib chiqishdan maqsad quyidagilar edi:

➤ kamchiliklarni to'ldirish – masalan, baholash bo'yicha qo'llanma, axborotni taqdim etish va ochib berish;

➤ yangilash – masalan, aktiv va majburiyat ta'riflari;

➤ tushuntirish – masalan, noaniq baholashning ahamiyati.

Bu ish yakunida yangilangan Konseptual asoslar – MHXS bo'yicha moliyaviy hisobot konsepsiyalarining keng qamrovli to'plami chiqarildi. Yangi tahrirdagi Konseptual asoslarda "Qarorlar qabul qilish asoslari (xulosalar)" qo'shiladi.

IASB shuningdek, yangi tahrirdagi Konseptual asoslarga "MHXSdagi kontseptual asoslarga havolalarga o'zgartirishlar" nomli alohida qo'shimcha hujjat qabul qildi. Ko'pgina hollarda, standartlar yangi tahrirdagi Konseptual asoslardagi havolalarni yangilaydi. Shu bilan birga, o'zlarining tartibga soluvchi hisob-varaqlar balansini ta'minlash uchun hisob siyosatida 3-sonli "Biznesni birlashtirish" MHXS uchun va 8-sonli "Buxgalteriya hisob-kitoblarida o'zgarishlar va xatolar hisob siyosati" MHXSni qo'llaydiganlar uchun istisno mavjud.

Kontseptual asoslar MHXS hisoblanmaydi va uning biron bir konsepsiyasi standartning konsepsiyasi yoki talablarini qayta belgilamaydi. Kontseptual asoslarning maqsadi MHXSni ishlab chiqishda yordam berish, boshqa standartlar qo'llanilmaganda, izchil hisob siyosatini ishlab chiquvchilarga va barcha tomonlarga standartlarni tushunishda va izohlashda yordam berishdir.

Konseptual asoslar 8 bobdan iborat.

Konseptual asoslarning "Moliyaviy hisobotning maqsadi" nomli 1-bobida moliyaviy hisobotning maqsadi, ushbu maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar va moliyaviy hisobotdan foydalanadiganlar tasvirlangan. Ushbu bob 2010-yilgi MHXS Kontseptual asoslari doirasida chiqarilgan bo'lib, uning tushunchalari ba'zi bir qo'shimchalar va tushuntirishlar bilan qayta ishlangan Konseptual asoslarga o'tkazildi.

"Mulkdorlar manfaatlarini ko'zlovchi boshqaruv faoliyati" atamasining 2010- yildagi Konseptual asoslardan olib tashlanganligi foydalanuvchilarni bu menejerlarning mulkdorlar oldida hisobdorligini baholash zarurati e'tiborsiz qoldirilayotganligini anglatadi, degan xavotirga soldi. Shuning uchun IASB

Konseptual asoslarning 2018-yilgi tahririda menejerning mulkdor manfaatini ko'zlovchi faoliyati kontseptsiyasini qayta tikladi.

IASB boshqaruv samaradorligini o'lchash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni aniqlaydi va foydalanuvchilarga kompaniyaning kelajakdagi sof pul oqimlarini taxmin qilishlari kerak bo'lgan boshqa ma'lumotlardan ajratib turadi. Ikkala turdagi ma'lumot ham kompaniyaning resurslarini taqsimlash to'g'risida qaror qabul qilishda foydali bo'lgan va shu sababli moliyaviy hisobot maqsadiga erishish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etish uchun zarurdir.

Konseptual asoslarning 2-bobi - "Foydali moliyaviy ma'lumotlarning sifat xususiyatlari" da moliyaviy ma'lumotni foydali qiladigan omillar tushuntiriladi, ya'ni ma'lumotlar tegishli bo'lishi va moliyaviy ma'lumotlarning mohiyatini adolatli aks ettirishi kerak. Ushbu bob, shuningdek, 2010-yilgi Konseptual asoslarga kiritilgan va 2018-yilgi tahrir paytida jiddiy o'zgarishlarga duch kelmagan, ammo ba'zi bir o'zgarishlar qilingan. Foydali ma'lumotlar tegishli bo'lishi va moliyaviy ma'lumotlarning mohiyatini haqiqiy aks ettirishi kerak. IASB ehtiyotkorlik (ingliz tilida "prudence") tushunchasini qayta tikladi va moliyaviy ma'lumotlarning foydaliligini baholashda o'lchovning noaniqligi (ingliz tilida "measurement uncertainty") tushunchasiga aniqlik kiritdi. IASB ta'kidlashicha, targ'ibot ishlari davomida foydalanuvchilar "ehtiyotkorlik"ni turlicha tushunishadi va ushbu kontseptsiyani 2010 yilgi Kontseptual asoslardan o'chirib tashlash foydalanuvchilarda chalkashliklarni keltirib chiqardi. IASB ma'lumotning betarafligini qo'llab-quvvatlash uchun ehtiyotkorlik kontseptsiyasini ko'rib chiqdi va ehtiyotkorlikni "noaniqlikka qarshi qaror chiqarishda ehtiyot bo'lish" deb ta'riflaydi.

Qayta ko'rib chiqilgan Konseptual asoslarda IASB hisob-kitobning noaniqligi ma'lumotlarning adolatli taqdimotiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omil ekanligini tan oldi. Masalan, ba'zi hollarda, tegishli ma'lumotlar yuqori darajadagi taxminiy noaniqlikka ega bo'lishi mumkin, bu esa uning foydaliligini kamaytirishi mumkin. Bunday hollarda, biroz kamroq ahamiyatga ega bo'lgan va taxmin qilinadigan noaniqlikka ega bo'lgan ma'lumot afzalroq bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, 2010-yilgi Kontseptual asoslarda "shaklga nisbatan mazmunning ustunligi (ingliz tilida "substance over form")" tushunchasi ma'lumotlarning haqiqiy taqdim etilishining alohida tarkibiy qismi sifatida ta'kidlanmagan, natijada ba'zi foydalanuvchilar ushbu kontseptsiya endi ahamiyati yo'q deb o'ylashlariga olib keldi. Biroq, bu IASBning maqsadi emas edi, shuning uchun qayta ko'rib chiqilgan KAlar yana "u namoyish etishni maqsad qilgan iqtisodiy hodisalarning mohiyatini (mazmunini) chinakamiga aks ettirish" zarurligini anglatadi.

Kontseptual asoslarning 3-bobi "Moliyaviy hisobot va hisobot beruvchi tashkilotlar" deb nomlanadi. 1-bobda moliyaviy hisobotning umumiy maqsadi ko'rsatilgan bo'lsa, 2-bobda foydali moliyaviy ma'lumotlarning sifat xususiyatlari muhokama qilingan bo'lsa, 3-8-boblarda moliyaviy hisobotlarda keltirilgan ma'lumotlarga e'tibor qaratiladi. 3-bob yangi tahrirdagi Konseptual asoslarning yangi bobidir. U moliyaviy hisobotning ko'lami va maqsadini tavsiflaydi. Xususan, ular moliyaviy hisobotlar hisobot beruvchi kompaniyaning aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromadlari va xarajatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan moliyaviy hisobotning maxsus shakli ekanligini ko'rsatadi. Konsolidatsiyalashgan, birlashtirilmagan va birlashtirilgan moliyaviy hisobotlar yangi tahrirdagi Kontseptual asosda moliyaviy hisobot shakllari sifatida tan olinadi.

Shuningdek, 3-bobda hisobot beruvchi tashkilotning tavsifi berilgan. 2010 yilgi Konseptual asoslar hisobot beruvchi tashkilot nima ekanligini va bunday tashkilotning doirasini qanday belgilashni ko'rib

chiqmadi. Hisobot beruvchi tashkilot (ingliz tilida “reporting entity”) - bu o‘z tashabbusi bilan moliyaviy hisobotlarni tayyorlaydigan yoki tayyorlashi shart bo‘lgan tashkilot va u yuridik shaxs bo‘lmasligi ham mumkin. Qayta ko‘rib chiqilgan Konseptual asoslar uchun kontseptsiyalarni ishlab chiqishda IASB 2010-yilgi Konseptual asoslar loyihasi bo‘yicha olingan sharhlarni, shuningdek 2015-yilgi Konseptual asoslar loyihasidagi sharhlarni ko‘rib chiqdi.

IASB moliyaviy hisobotni kim tomonidan tuzilishi yoki tayyorlanishi kerakligini belgilash vakolatiga ega emasligini tan oldi, ammo u hisobot beruvchiga quyidagilar to‘g‘risida umumiy ko‘rsatma beradi:

- O‘z tashabbusi bilan moliyaviy hisobotlarni tayyorlaydigan yoki tayyorlashi shart bo‘lgan tashkilot;

- Yuridik shaxs bo‘lishi shart emas. Bu tashkilotning bir qismi bo‘lish kabi turli shakllarda bo‘lishi mumkin. Hisobot beruvchi sub‘ektning odatdagi huquqiy shakli bo‘lmasa, uning faoliyat doirasini aniqlash ba‘zan qiyin bo‘lishi mumkin. Bunday holda, IASB foydalanuvchilarga tegishli va haqiqatga mos keladigan ma‘lumotlarga ehtiyoj borligini taxmin qilib (2-bobga binoan) ushbu tashkilotdagi foydalanuvchilarning axborot ehtiyojlari asosida ko‘lam belgilashni tavsiya qiladi.

Konseptual asoslarning “Moliyaviy hisobot elementlari” nomli 4-bobida moliyaviy hisobotning beshta elementini - aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromad va xarajatlarni belgilaydi. Aktiv va passivlarning ta‘riflari qayta ko‘rib chiqildi.

Yangi ta‘rifda aktiv iqtisodiy resurs ekanligi va korxonaga uchun potensial iqtisodiy foyda kelishini endi “kutish” kerak emasligi aniqlanadi - ular aniq yoki hatto ehtimol bo‘lishi shart emas (ammo agar shunday bo‘lsa, bu mumkin aktivni tanib olish va o‘lchashga ta‘sir qiladi). Asosiy farq shundaki, yangi ta‘rifda majburiyat iqtisodiy foydani yakuniy tasarruf etish emas, balki iqtisodiy resursni o‘tkazish majburiyati ekanligi aniqlanadi. Bundan tashqari, iqtisodiy foydani yo‘q qilish, yuqorida tavsiflangan aktiv ta‘rifining o‘zgarishiga o‘xshab, endi “kutilgan” emas.

IASB shuningdek, majburiyatni belgilashda “qochishning amaliy qobiliyati yo‘q” (ingliz tilida “no practical ability to avoid”) tushunchasini kiritdi va uni o‘lchash uchun foydalaniladigan omillar, korxonaning majburiyatining mohiyatiga bog‘liq bo‘ladi, bu qiymat bo‘yicha qarorlardan foydalanishni talab qiladi. 4-bob ushbu kontseptsiyani turli holatlarda qanday qo‘llashni muhokama qilishni o‘z ichiga oladi.

Konseptual asoslarning “Tan olish va tan olishni bekor qilish” nomli 5-bobida moliyaviy hisobotda aktivlar va majburiyatlarni tan olish mezonlari muhokama qilinadi va ularni qachon chiqarib tashlash yoki bekor qilish bo‘yicha ko‘rsatmalar berilgan. Tan olish mezonlari 2010-yilgi MHXSning Kontseptual asoslarida qayta ko‘rib chiqilgan, ammo tan olishni bekor qilish bo‘yicha ko‘rsatma yangi. Chunki 2010-yilgi konseptual asoslarda tan olishni bekor qilishni aniqlanmagan yoki u qachon sodir bo‘lganligini tasvirlamagan. Tan olish (ingliz tilida “recognition”) - bu “aktiv, majburiyat, kapital, daromad yoki xarajat ta‘rifiga javob beradigan ushbu moddaning moliyaviy holati to‘g‘risidagi hisobotga yoki moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot (lar) ga kiritish uchun ob‘ektni aniqlash jarayoni”. (5.1-band)

Qayta ko‘rib chiqilgan 2018-yilgi MXXC Kontseptual asoslari, agar tan olinishi element tan olinishi va ushbu elementning adolatli taqdimoti natijasida yuzaga kelsa, tan olinishga yaroqli ekanligini ta‘kidlaydi. Bu 2010-yildagi Kontseptual asoslardan farqli o‘laroq (4.38-band), agar korxonaga iqtisodiy foyda keltirishi ehtimoli bo‘lsa va ob‘ekt ishonchli baholanishi mumkin bo‘lgan xarajat yoki qiymatga ega bo‘lsa, ob‘ekt ob‘ektni tan olishi kerak.

IASB uchun muammo qayta ko'rib chiqilgan Kontseptual doirada yanada izchil tushunchalar to'plamini taqdim etish uchun to'g'ridan-to'g'ri foydali ma'lumotlarning sifat xususiyatlariga ishora qilishdir. Tan olishni bekor qilish (**ingliz tilida “derecognition”**) - bu «tan olingan aktiv yoki majburiyatni to'liq yoki qisman korxonaning moliyaviy holati to'g'risidagi hisobotidan olib tashlash”. (5.26-band).

Shuni ta'kidlash kerakki, tan olishni bekor qilish odatda quyidagi holatlarda sodir bo'ladi:

- xo'jalik yurituvchi sub'ekt tan olingan aktivni to'liq yoki qisman nazoratini yo'qotganda aktiv bilan.
- majburiyat bilan, agar korxonada endi mavjud majburiyatga ega bo'lmasa va to'liq yoki qisman tan olingan bo'lsa.

Konseptual asoslarning “Baholash” nomli 6-bobida baholashning turli usullari, ular taqdim etgan ma'lumotlar va baholash usulini tanlashda e'tiborga olish kerak bo'lgan omillar tasvirlangan. 2010-yilgi Kontseptual doirada baholash bo'yicha batafsil ko'rsatma berilmagan. Turli xil omillarni hisobga olish turli aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlarni baholashning turli usullariga olib kelishi mumkin. Qayta ko'rib chiqilgan UFRSning kontseptual asoslarini ishlab chiqishda IASB baholashning yagona usulini o'rnatish-qilmaslikni ko'rib chiqdi. Shu bilan birga, u har xil baholash usullari turli xil sharoitlarda foydalanuvchilarga foydali ma'lumotlarni taqdim etishi mumkin degan xulosaga keldi.

Shuning uchun baholash usullarining ikkita toifasi aniqlandi:

- Avvalgi (asl) narxiga qarab baholash (ref. 6.4-6.9-bandlar).
- Joriy (qayta baholangan) tannarxga asoslangan holda baholash (6.10-6.22-bandlar).

Avvalgi qiymat ko'rsatkichlari (ingliz tilida “historical cost”) buxgalteriya ob'ektlari to'g'risida ma'lumot beradi, ular bitim yoki hodisaning tarixiy (boshlang'ich) miqdori asosida shakllanadi. Shunday qilib, aktiv uchun bu aktivni sotib olish / yaratishda yuzaga keladigan xarajatlarning qiymati bo'ladi. Majburiyat uchun bu majburiyat qabul qilinganda olingan kompensatsiya miqdori bo'ladi. Ham aktiv, ham majburiyatning qiymati vaqt o'tishi bilan yangilanadi, masalan, aktivni iste'mol qilish yoki majburiyatning bajarilishi, yoki aktivga zarar etkazadigan yoki og'ir majburiyatni keltirib chiqaradigan har qanday hodisalarning ta'siri. Joriy qiymat ko'rsatkichlari (ingliz tilida “current value”) - buxgalteriya hisobi ob'ektlari to'g'risida baholash kunidagi joriy sharoitlarni aks ettirish uchun yangilangan pul ma'lumotlarini taqdim etadi. Ushbu toifadagi baholash texnikasi tarkibiga “adolatli qiymat”, “foydalanishdagi qiymat”, mashq qiymati va joriy qiymat kiradi.

Yangi tahrirdagi Kontseptual asoslardagi adolatli qiymatning tavsifi 13-sonli “Qiymatni o'lchash” MHXSga mos keladi va foydalanish qiymati va samaradorlik qiymati 36-sonli “Aktivlarning zaiflashishi” MHXSga asoslanadi.

Oldingi boblarga muvofiq, baholash usulini tanlashda e'tiborga olish kerak bo'lgan omillar foydali ma'lumotlarning sifat xususiyatlariga - taqdimotning dolzarbligi va to'g'riligiga mos keladi: Baholash asosida berilgan ma'lumotlarning dolzarbligi (ingliz tilida “relevance of information”) aktiv yoki majburiyat xususiyatlariga va ularning kelajakdagi pul oqimlariga qo'shgan hissasiga bog'liq. Baholash usuli yordamida taqdim etilgan ma'lumotlarning ishonchli namoyishi (ingliz tilida “faithful representation”) baholashda nomuvofiqlik va noaniqlikka duch keladi.

Kompaniya uchun baholash usulini tanlashda ma'lumotlarning mohiyatini - moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotda yoki moliyaviy faoliyat to'g'risidagi hisobotda taqdim etilishini hisobga olish kerak. Xarajatlar baholash usulini tanlashni cheklaydi. IASB ushbu omillarning barchasini hisobga olgan

holda turli aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlar uchun turli xil baholash usullarini tanlashga olib kelishi mumkinligini tan oladi.

Konseptual asoslarning 7-bobi - “Axborotni taqdim etish va ochiqdash” deb nomlanadi. Axborotni taqdim etish va ochiqdash 2010-yilgi MHXS konseptual asoslarida ko’rib chiqilmagan. IASB tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko’rsatdiki, moliyaviy hisobot orqali samarali aloqa ma’lumotni dolzarbligini asoslaydi va tashkilotning moliyaviy holatini adolatli taqdim etishga yordam beradi. Asos sifatida barcha daromadlar va xarajatlar daromadlar to’g’risidagi hisobotga kiritilishi kerak.

Yangi tahrirdagi konseptual asoslarda ma’lumotni qanday taqdim etish va moliyaviy hisobotda ochib berish kerakligini tavsiflovchi tushunchalar qo’shildi:

➤ Moliyaviy hisobotda axborot qanday taqdim etilishi va oshkor etilishini tavsiflovchi tushunchalar.

➤ IASB ularni daromadlar to’g’risidagi hisobotga kiritish to’g’risida qaror qabul qilishda foydalanadigan daromadlar va xarajatlarni tasniflash bo’yicha ko’rsatmalar.

➤ IASB uchun boshqa yalpi daromad (OCI – inglizchada “other comprehensive income”) tarkibiga kiritilgan daromadlar va xarajatlar keyinchalik foyda yoki zararga qachon va qanday olinishi to’g’risida ko’rsatma.

Bu bobda Foyda va zararlar to’g’risidagi hisobotni ifodalovchi “Moliyaviy natijalar to’g’risidagi hisobot(lar)” (ingliz tilida “statement(s) of financial performance”) atamasi kiritildi. Foyda va zararlar to’g’risidagi hisobot kompaniyaning moliyaviy ko’rsatkichlari to’g’risida ma’lumot olishning asosiy manbai hisoblanadi. Odatda barcha daromadlar va xarajatlar tegishli tarzda tasniflanishi hamda foyda va zararlar to’g’risidagi hisobotga kiritilishi kerak.

Konseptual asoslarning “Kapital va kapital miqdorini saqlash tushunchalari” nomli 8-bobining mazmuni 2010-yilgi UFRS kontseptual tizimidan o’zgarishsiz ko’chirilgan. IASB ushbu qismni yangilash qayta ko’rib chiqilgan Konseptual asoslarni tugatishni kechiktirishi mumkin deb qaror qildi. Biroq, bu kontseptsiyalarni moliyaviy hisobot uchun muhim bo’lgani uchun ularni qayta ko’rib chiqilgan Konseptual asoslarida saqlash maqsadga muvofiqligi to’g’risida kelishib olindi. Ammo, agar kerak bo’lsa, IASB bu tushunchalarni kelajakda qayta ko’rib chiqishi mumkin.

Foydali ma’lumotlar kontseptsiyasi (tegishli va to’g’ri taqdim etilgan) Konseptual asoslarning barcha bo’limlarida izchil tarqatiladi va oxir-oqibat moliyaviy ma’lumotlarni turli manfaatdor tomonlar uchun yanada foydali qiladi.

Xulosa. Moliyaviy hisobotning kontseptual asosi MHXSning bir qismi bo’lmagan, lekin ular bilan bevosita bog’liq bo’lgan qo’llab-quvvatlovchi hujjatdir. Moliyaviy hisobotning Konseptual asoslarida bayon etilgan tamoyillarga amal qilish kerak. Kontseptual asosni yaratish va undan foydalanishning boshqa maqsadlari ta’kidlangan:

➤ Kontseptual asos Xalqaro IASBga yangi standartlarni yaratishda yordam beradi;

➤ ular milliy standartlarni shakllantirish uchun asos sifatida ishlatilishi mumkin;

➤ auditorlarga moliyaviy hisobotlarning UFRSga muvofiqligi to’g’risida xulosalar tuzishda yordam berish;

➤ UFRSga muvofiq tayyorlangan hisobotlarda taqdim etilgan ma’lumotlarni to’g’ri talqin qilishga hissa qo’shish va boshqalar.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o’tish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi PQ-4611-sonli Qaroriga ko’ra aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug’urta tashkilotlari va yirik soliq to’lovchilar toifasiga

kiritilgan yuridik shaxslar 2021 yil 1 yanvardan boshlab, buxgalteriya hisobi yuritilishini Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida tashkil etadi va 2021 yil yakunlaridan boshlab, moliyaviy hisobotni MHXS asosida tayyorlashga o'tdi.[1]

MHXSni qabul qilish va unga muvofiq hisobot taqdim etish global bozorda yagona moliyaviy axborot almashish muhitini yaratadi. Bu jarayon o'z navbatida, axborot shaffofligi, hisobdorlik va iqtisodiy samaradorlikning oshishiga xizmat qiladi. Shuningdek, MHXS qo'llanishi bozor likvidligi yaxshilanishi, kapital bozorlarining rivojlanishi, qimmatli qog'ozlar bozorlarida savdolar ko'lamining kengayishi, xorijiy investitsiyalarning milliy bozorga kirib kelishi va investorlarni himoya qilishning takomillashishiga olib keladi. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, ushbu ijobiy natijalarga erishish uchun MHXSni milliy bozorda samarali tatbiq etish chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim bo'ladi.

MHXSni tatbiq etish bo'yicha Yevropa davlatlarining tajribasini o'rganish va ushbu jarayondagi muammolar va istiqbollarni adolatli baholash O'zbekistondagi kompaniyalarning MHXSga muvofiq buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobot tuzish jarayoniga o'tish davrida katta imkoniyat hisoblanadi.

Har qanday islohotning to'g'ri, o'z vaqtida yuritilishi kadrlar masalasiga, ularning sifatiga bog'liq. Mutaxassislarini xalqaro standartlar bo'yicha tayyorlash orqali, MHXSga o'tishni jadallashtirishga va moliyaviy hisobotlarning shaffofligi ta'minlanishiga erishiladi. Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari sohasida mutaxassislarini tayyorlash bo'yicha jahonning muvaffaqiyatli tajribalarini ommalashtirish hamda sohaga oid oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlarini bosqichma-bosqich xalqaro akkreditasiya-dan o'tkazish yuzasidan buxgalteriya hisobi sohasidagi xalqaro tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlikni kengaytirishga ham ustuvor vazifa sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4611-sonli Qarori / <https://lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 24-apreldagi "Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4720-sonli farmoni // <https://lex.uz>
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yilda 26-yanvarda "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha o'qitish va buxgalterlarni xalqaro sertifikatlash doirasida imtihonlarni topshirish xarajatlarini qoplash tartibi to'g'risidagi vaqtinchalik nizomni tasdiqlash haqida"gi 38-sonli qarori <https://www.lex.uz>
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 24-avgustdagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va unga yushuntirishlar matnini tan olish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi 507-sonli qarori / <https://www.lex.uz>
5. Тетерлева, А. С. Международные стандарты финансовой отчетности: [учеб. пособие] / А. С. Тетерлева ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. - 176 с.
6. Вахрушина М. Международные стандарты финансовой отчетности. - М.: Учебник. Издательство: Национальное образование, 2014. – 656 с.
7. Хуррамов Азамат Файзуллаевич, Аралов Худоёр Мусакулович, & Маматов Мамажан Ахматжанович (2022). МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИНГ ТАРМОҚ ТАРКИБИНИ

- ТАКОМИЛЛАШУВИГА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ТАЪСИРИ. Экономика и финансы (Узбекистан), (7 (155)), 2-10. doi: 10.34920/EIF/VOL_2022_ISSUE_7_1
8. Atajanovich Mamatov, A., Fayzullaevich Khurramov, A., Ahmadjonovich Mamatov, M., Davlatkulovich Anarkulov, A., & Khazratkulovich Khasanov, S. (2021, December). Integral Improvement of Economic Safety of the Regions. In *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 728-732).
 9. Murodov, J. (2020). Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасида олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохатлар кўлами. *Архив научных исследований*, (29).
 10. Утанов Б., Маматкулов Б., Ахмедова М., Муродов Дж. и Абдикулова Д. (2021). Взаимосвязь взаимодействия сельскохозяйственного производства с объемом дехканского производства в Узбекистане. *Илкогретим Онлайн*, 20 (3).
 11. TUYGUNOVICH, A. A., OGLI, S. O. A., & QIZI, K. Z. K. Problems of Improving Stock Market Trading Mechanisms in Uzbekistan. *JournalNX*, 6(07), 330-334.
 12. Alikulov, A. T., Qudratova, M. P., & Xushvaqov, I. M. (2021). Analysis of the Activities of Securities of Commercial Banks at the RSE "Tashkent". *Middle European Scientific Bulletin*, 18, 327-332.
 13. Alisherovich, T. S., & Iskandarovich, R. R. (2021). Prospects for Household Entrepreneurship Development. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 79-84.
 14. Iskandarovich, R. R. (2022). QISHLOQ XO 'JALIGIDA AGROKLASTERLARINI BARPO ETISHNING XORIJ TAJRIBALARI. *Gospodarka i Innowacje*, 24, 390-394.
 15. Djalilov, R. H. (2021). The role of the cameral tax audit in the tax control of the republic of uzbekistan.
 16. ДЖАЛИЛОВ, Р. РОЛЬ ИСТОЧНИКОВ ИНФОРМАЦИИ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ. *ECONOMICS*, (3), 42-46.
 17. Alisherovich, T. S. (2022). ECONOMIC CONTENT OF HOUSEHOLDS. *Gospodarka i Innowacje*, 150-155.
 18. Alisherovich, T. S., & Isoqovna, A. G. (2022). Organizing Fundamentals of Digital Audit in the International Practice. *Miasto Przyszłości*, 24, 424-426.
 19. Бердиев, А. Х. (2020). Использование инноваций в сельском хозяйстве является главным фактором эффективности. *Вестник науки и образования*, (3-2 (81)), 9-14.
 20. Бердиев, А. Х., & Расулов, Х. К. (2020). Туризм-перспективный сектор экономики Узбекистана. *Economics*, (2 (45)), 14-18.
 21. A.J. Musagaliev, & B.T. Shodiev. (2022). Methodological Issues of Location and Effective Use of Wells in Pastures in Uzbekistan. *Partners Universal International Research Journal*, 1(1), 1-5. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6387977>
 22. Musagaliev, A. J., & Shodiev, B. T. (2023). Issues of Efficient Usage of Pastures in the Development of the Cattle Farming Network. *UTTAR PRADESH JOURNAL OF ZOOLOGY*, 44(1), 81-87. <https://doi.org/10.56557/upjz/2023/v44i13394>
 23. Farmanov, J. Z., Rimboyeva, N., & Qaxramonov, F. (2022). MAMLAKATIMIZDA AGRAR SIYOSATNI AMALGA OSHIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(3), 1191-1197.

24. Farmanov, J., & Ogabek, S. (2021). The encourages of increasing agriculture economy by the government. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 2477-2479.
25. NORMAMATOVICH, K. O., EGAMBERDIYEVNA, A. K., & HAKIMOVICH, B. K. Creating a Favorable Environment for Attracting Foreign Investment and Strengthening Its Legal Framework. *JournalNX*, 6(05), 53-56.
26. Khakimovich, B. K. . (2022). Development of Private Capital Financial Statement Audit Methodology in Accordance with International Standards. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 299–303.
27. Бутунов, Ш. Б. (2021). THE IMPACT OF MACROECONOMIC AND BANKING FACTORS ON THE LEVEL OF NON-PERFORMING LOANS: RESULTS FOR THE CIS COUNTRIES. *Economics*, (3 (50)), 33-42.
28. БУТУНОВ, Ш. ВЛИЯНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ И БАНКОВСКИХ ФАКТОРОВ НА УРОВЕНЬ НЕДЕЙСТВУЮЩИХ КРЕДИТОВ: РЕЗУЛЬТАТЫ ПО СТРАНАМ СНГ. *ECONOMICS*, (3), 33-42.
29. Muzaffarova, K., & Abdukarimov, K. (2022). FACTORS INFLUENCING THE FORMATION OF THE INVESTMENT ENVIRONMENT IN THE REGIONS. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(5), 278-28
30. Музаффарова, К. З. (2022, December). ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТ ИҚТИСОДИЁТИГА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ЖАЛБ ЭТИШ ОМИЛЛАРИ. IN *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 18, pp. 131-134).
31. Эгамбердиевна, А. Ҳ. (2021). ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ЭТИШДА ҲУҚУҚИЙ ВА ИНСТИТУЦИОНАЛ АСОСЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ. *Журнал Инновации в Экономике*, 4(5).
32. Azimova, N. (2019). RISING THE INCOME OF POPULATION–THE GUARANTY OF LIVING STANDARD. *International Finance and Accounting*, 2019(3), 7.
33. Равшанов А. Д. Абдисалом Дусиёрович, Хасанов Шамсиддин Хафизович, & Алимханова Нигора Алимхановна (2018). Қишлоқ хўжалигини инвестицион-инновацион ривожлантириш имкониятлари ва истиқболлари. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (11), 9-14.
34. Murodova, N. U., Temirova, F. S., Alimkhanova, N. A., Dostova, M. K., & Azimova, K. E. IMPROVING THE CALCULATION OF INVENTORIES OF GOODS IN ACCOUNTING.
35. Жумаева, Г. Ж., Хасанова, Ю. М., & Рузиев, З. И. СВОБОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА.
36. Жумаева, Г. Ж. (2020). ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО УЧЕТА И АНАЛИЗА. *Экономика и социум*, (3 (70)), 283-286.
37. Эгамбердиева, С. Р. (2021). ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА ЛОЙИҲАЛАРНИ АСОСЛАШДА ИННОВАЦИОН ҲИСОБ ТИЗИМИНИНГ АҲАМИЯТИ. *Журнал Инновации в Экономике*, 4(5).
38. Egamberdiyeva, S. R., Qodirov, F. I., & Shopiyev, R. R. (2022). BUXGALTERIYA HISOBINING MILLIY STANDARTLARINI MHXS GA UYG ‘UNLASHTIRISH ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH. *Gospodarka i Innowacje.*, 24, 353-358.

39. Аминов Ф.Б. (2023). ЖИЗНЕННЫЙ УРОВЕНЬ НАСЕЛЕНИЯ ПО РЕГИОНАМ УЗБЕКИСТАНА. Экономика и социум, (2 (105)), 434-443.
40. Аминов, Ф. Б. (2022). РОЛЬ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ. *Economics*, (1 (51)), 26-29.